

e-kształcenie Historia kultury

Temat: Kultura Indii – hinduizm.

Indie są krajem bardzo zróżnicowanym kulturowo. Począwszy od VI wieku buddyzm przestał tu być religią dominującą i stopniowo tracił wyznawców na całym półwyspie. Jednak na północy kraju w okresie średniowiecza istniały jeszcze ośrodki kultywujące tradycje buddyjskie (np. prowincje Kaszmir i Bihar). Buddyzm w pewnym momencie historycznym okazał się dla mieszkańców Indii kulturą zbyt ascetyczną i mało atrakcyjną, która na przeciętnego człowieka nakładała głównie obowiązki i wymagania. Można przyjąć, że około VIII wieku wszech dominującą religią Indii stał się hinduizm, bardziej optymistycznie postrzegający rolę człowieka we wszechświecie.

Hinduizm jest jedną z najstarszych religii świata. Jego załóżki zostały ukształtowane około 2000r. p.n.e. Korzenie hinduizmu sięgają kultury Doliny Indusu. Korzysta on też z dorobku Ariów, którzy przybyli nad Indus około 1500 r. p.n.e. (np. kastowość społeczeństwa). Swego rodzaju pierwotnym katechizmem hinduizmu są wedy, kształtowane od 1500 r. p.n.e. do 600r. p.n.e. Oblicza się, że wyznawców hinduizmu jest około 500 mln. Na Półwyspie Indyjskim mieszka też około 25 mln. wyznawców dżinizmu, 30 mln. sikchów, 25 mln. muzułmanów i 20 mln. chrześcijan. Każda grupa religijna kształtuje własne dziedzictwo kulturowe, na które składają się głównie: przekonania, tradycje, zwyczaje i sztuka. Flaga indyjska składa się z trzech kolorów. Pomarańczowy – symbolizuje kulturę hinduską, zielony – islamską i biały – będący uosobieniem innych religii.

I. Ogólna charakterystyka religii.

1.Hinduizm to religia zróżnicowana, nie posiadająca założyciela. Pod powierzchnią różnorodności jest jedna niezmienna rzeczywistość – Brahman (bóg). Brahman jest Absolutem, najwyższą mocą, najważniejszą rzeczywistością, która istnieje poza światem codziennym. Na co dzień jest ona niedostrzegana. Można ją porównać do rozpuszczonej soli w wodzie, której nie widać, co wcale nie znaczy, że jej tam nie ma. Częstkę Brahmana zawiera w sobie każda istota żyjąca (można ją utożsamiać z duszą).

2.Hinduizm to wiara w reinkarnację. Istoty żyjące mają nie jedno życie. Symbolem odradzającego się życia i śmierci jest tak zwany kołowrót prawdy, znajdujący się między innymi na fladze indyjskiej. Cykl reinkarnacji określany jest mianem samsary. To nieszczęście człowieka. Bezustannie myślimy, aby się z niej wyzwolić. Moc, która powoduje

obracanie się koła prawdy – to karma. Dobre postępowanie stwarza przesłanki do lepszego odradzenia, złe – odwrotnie.

3. W hinduizmie jest kilka tysięcy bogów obojga płci. Wszyscy są wyobrażeniami Brahmana. Oddawanie czci konkretnym bogom jest ważniejsze od kultuwowania abstrakcyjnego Absolutu. Trzej główni bogowie to: Wisznu, Sziwa i Ibrahma. Dwaj pierwsi są odpowiedzialni za stworzenie świata, niszczenie go i odrodzenie (kołowrót prawdy). Wisznu chroni, Sziwa niszczy, ale jednocześnie daje przesłanki do jego odrodzenia (zwiąże się go więc Liberatorem). Do Wisznu porównuje się Buddę, Jezusa i Mahometa. W panteonie bogów ważny jest też Rama i jego żona Sita. Są to symbole idealnych zachowań męskich i żeńskich. Najbardziej figlarnym bogiem hinduizmu jest Kriszna – opiekun zakochanych. Uosobieniem boga szczęścia jest Genesis – syn Sziwy i Parwati, przedstawiany w postaci dziecka z głową słonia. Ważne są też Durga – pokonująca demony i Kali – niszcząca zło. Bogowie hinduistyczni są podobni do ludzi. Mogą mieć jednak wiele rąk i głów, co jest obce kulturze anglosaskiej. Istoty boskie nie chodzą pieszo, one przemieszczają się na różnych wierzchowcach np. Sziwa podróżuje z wykorzystaniem byka Nandina, Wisznę unosi ptak Garuda, Brahme wozi łabędź, a Indię – słoń Ajrawata.

4. W hinduizmie ilość świętych miejsc jest ogromna. Według tradycji istnieje siedem najświętszych miast, które stanowią cel pielgrzymek: Waranasi (źródło Gangesu), Mathura (miejsce urodzenia boga Kriszny), Ajodhya (miejsce narodzin Ramy), Haridwar, Dwarka, Udźdźajn i Kańcipuram. Do popularnych miejsc pielgrzymkowych należy również północnoindyjskie miasto Wrindawan nad rzeką Jamuną, poświęcone bogu Wisznu.

5. Każda rzeka w Indiach uznawana jest za świętą, przy czym najważniejszą moc posiadają źródło i ujście. Najświętszą rzeką Indii jest Ganges. Hindusi są pewni, że kiedyś spłynęła ona z nieba. Zgodnie z ich wiarą rytualne kąpiele mają moc oczyszczającą. Nic też dziwnego, że wielu mieszkańców Półwyspu Indyjskiego żąda, aby po śmierci ich szczątki zostały wrzucone do tej rzeki lub do innych rzek, które tworzą z Gangesem sieć wodną. Kremacja nad rzekami i kanałami jest w Indiach podstawowym rodzajem pochówków. Zwyczaj ten nie dotyczy tylko małych dzieci. Nad brzegami rzek płoną więc stosy pogrzebowe, przygotowywane przez tzw. niedotykalnych.

6. Niedotykalni są najniższą usytuowaną grupą społeczną, wykonującą najbardziej podrzędne prace. Najwyższej stryfikacji społecznej znajdują się bramini, złożeni głównie z kapłanów i mędrców duchowych. Na drugim miejscu usytuowane są osoby rządzące i wojskowi. Grupę trzecią stanowią kupcy i pracownicy umysłowi. Kasta czwarta to pracownicy fizyczni i rolnicy. Każdy stan ma swój własny kodeks zachowań.

7. W hinduizmie występują cztery etapy życia opisane w Księgach Świętych: uczeń, głowa rodziny, pustelnik i na końcu wędrowny święty człowiek (żebrak). Celem ostatniego etapu jest poszukiwanie w samotności zjednoczenia z Brahmanem. Głównym miejscem oddawania kultu wybranego boga jest dom (domowy ołtarz). Na ołtarzu umieszcza się przedmioty odpowiadające pięciu zmysłom: wzroku, słuchu, powonienia, smaku i dotyku (posążek, obraz, kadzidelko, dzwonek, pożywienie, kwiaty itp.).

8. Główna forma modlenia się to medytacja. Formą fizycznego i psychicznego przygotowywania się do medytacji są ćwiczenia zwane jogą. Generalnie rozróżniamy cztery rodzaje jogi w zależności od temperamentu, wieku, stanu zdrowia itp.

II. Stosunek hinduizmu do kultury i sztuki.

1. Sztuka pomaga człowiekowi w zbliżeniu się do Absolutu. To pomost między jednostką, a światem transcendentnym. Zarówno dla artysty i odbiorcy ściśle się ona łączy z medytacją.

2. Dzieło samo w sobie nie jest celem twórczości artystycznej. Sztuka ma odsłaniać odwieczną zasadę rządzącą kosmosem i ukazywać strukturę wewnętrzną rzeczywistości. Zewnętrzna różnorodność form jest iluzoryczna.

3. Rzeczywistość postrzegamy wycinkami, dzięki sztuce człowiek poznaje naturę świata i swoje w nim miejsce. Ten proces rozumienia to kontemplacja.

4. Wszystko to się wydarza – musiało się wydarzyć już wcześniej. To pulsowanie kosmosu, toczące się koło wyznaczające kolejne stworzenia i zniszczenia świata.

5. Zagłada (wyczerpanie energii) będąca końcem świata jest jednocześnie jego kolejnym początkiem. Ta cykliczność dotyczy również człowieka (reinkarnacja).

6. Sztuka ma uświadamiać człowiekowi powtarzalność świata i doprowadzić go do identyfikacji z Absolutem. Estetyczne doznania owej jedności, indyjscy estetycy nazywają „smakiem”, który jest dla nich podstawową kategorią sztuki.

7. Poznanie prawdziwej natury rzeczy nie musi być równoznaczne z negacją życia ludzkiego. Hinduizm – w przeciwieństwie do pierwotnego buddyzmu – akceptuje życie w pełnym jego świeckim wymiarze. Ten ludzki wymiar tożsamy jest przy tym z wymiarem boskim.

8. Sztuka Indii, a zwłaszcza sztuka religijna – w całości zwrócona jest ku transcendencji. Uderza ona jednak swym zmysłowym, jakże ziemskim charakterem. W dekoracji świątyń hinduskich bardzo wiele jest erotyki. Zachowania prowadzące do ojcostwa i macierzyństwa mają tu wymiar boski. Nie przypadkowo kamasutra powstała na terytorium Indii. Rozgraniczenie ziemskie – pozaziemskie nie ma tu racji bytu przy całościowej wizji świata.

9. Brak jest rozgraniczenia między sztuką religijną i świecką. Skoro wszystko co się wydarza, wydarzyło się już wcześniej – ważny jest tu pewien wzór (system). W takiej sytuacji artysta w Indiach nie może być kreatywną indywidualnością. Jego zadaniem jest odtwarzanie istoty rzeczy, a nie budowanie ulotnych, subiektywnych obrazów.

10. Aby odsłonić boski porządek, sztuka musi opierać się na takich samych ścisłych zasadach, które rządzą światem. Przez wieki układano w Indiach podręczniki dla artystów, zawierające szczegółowe informacje o sposobach przedstawiania najdrobniejszych motywów. Ściśle określono w nich nie tylko atrybuty bogów, ale proporcje postaci, pozy, kolory itp. Rola artysty polegała więc na powtarzaniu tych archetypów. Artysta przed przystąpieniem do pracy musiał się poddać przynajmniej półgodzinnej medytacji.

11. Doskonałość dzieła nigdy nie jest mierzona podobieństwem do natury. Nie ma tu więc wiernych kopii z natury. Obowiązuje zasada typowości i unifikacji. Efekt – ewidentna monotonia i schematyzm (w Europie ceniona jest różnorodność).

12. Wielorekie i wielogłowe bóstwa są dla hindusów najpełniejszym ucieleśnieniem zasady na której został zbudowany ład i porządek rzeczy. Uwidacznia się w nich typowy dla kultury indyjskiej duch syntezy: odrzucenie ograniczeń przestrzenno – czasowych. Poszczególne ręce z atrybutami symbolizują poszczególne boskie funkcje, są nierzadko przeciwstawne np. dobre i złe.

13. Zasada „horror vacui” (strach przed pustką). W tradycji indyjskiej to co nie ozdobione, jest niepełne, niedoskonałe, a więc obce światu bogów. Łączy się ze światem demonów, może zniszczyć dobroczynne skutki jakie wynikają z kontaktu z dziełem sztuki. Dlatego na obrazach rzeźbionych i malowanych jest natłoczenie motywów, które eliminują powstawanie pustych przestrzeni.

14. Zasada lekceważenia autentyczności dzieła i jego datowania. W Indiach z pełną troską pokrywa się olejną farbą dawne rzeźby, stare wyrzuca się, aby w ich miejsca wstawić kopie. Wiek dzieła nie stanowi o jego wartości. Kopia może być nawet cenniejsza od oryginału, jeśli bliższa jest idealnej formie, a więc lepiej wypełnia funkcję narzędzia przy medytacji.

15. Instytucja muzeum jest dla mieszkańców Indii czymś obcym, sztucznie wprowadzonym do rodzimej tradycji wraz z ekspansją kultury europejskiej. Mentalności indyjskiej przedmiot sztuki ma rację bytu tylko tam, gdzie spełnia swe funkcje, a więc w świątyni.

16. Świątynia jest nieodłącznym elementem indyjskiej rzeczywistości. Wokół niej organizuje się nie tylko życie religijne. Jest ona mieszkaniem boga, miejscem gdzie kontakt z Absolutem jest najpełniej osiągany. W modelu kosmicznym świątynia jest utożsamiana ze środkiem

wszechświata. Stoi między światem bogów, a światem ludzi. Łączność między nimi zapewnia przez świątynię oś świata (elementy pionowe).

17. Każda świątynia stanowi replikę góry kosmicznej (obraz góry jako osi świata). Nic też dziwnego, że każda świątynia ma kształt góry. Świątynia w Elurze nosi nazwę Kajlasanathy – pana Góry Kajlasa. Leżąca u stóp Himalajów Góra Kajlasa jest panteonem bogów. Tu też znajduje się raj Sziwy.

18. Świątynia jest wielkim diagramem służącym do koncentracji i medytacji. Dla pielgrzyma – to akt przejścia duchowego, doprowadzający go do identyfikacji z Absolutem

III Architektura hinduistyczna.

1. Publiczne modły w świątyniach nie mają dla hindusów takiego znaczenia, jak codzienne rytuały domowe. Większe grupy ludzi spotykają się tu tylko w trakcie określonych świąt religijnych. Nie trzeba mieć wykształcenia akademickiego, aby zostać kapłanem świątynnym. Starsi kapłani przyjmują na naukę młodych adeptów i po 3 – 6 latach edukacji „mianują” ich sługami bóstw hinduskich. Bardzo często funkcja kapłana przechodzi z ojca na syna.

2. Świątynia hinduska składa się przeważnie z trzech położonych na wspólnej osi pomieszczeń: Najpierw wierny wchodzi do sali filarowej (mandapy), następnie do przedsionka (antarala) i dalej do sanktuarium właściwego (garbhagriha). Nie istnieje jednorodny, świątynny styl architektoniczny, przynajmniej w przypadku większych zespołów świątynnych. Są jednak widoczne różnice między świątyniami północno i południowo indyjskimi. Można przyjąć, że wyodrębniły się dwa główne style architektoniczne: północny zwany nagara i południowy określany mianem drawida.

3. Styl nagara charakteryzuje plan zbliżony do krzyża oraz łukowaty profil dachu wieżowego, tzw. sikhara, przypominający kształt kaktusa. Najważniejsze północne świątynie hinduistyczne to zespoły w Orisie (800 – 1200), wielka świątynia w Bhubaneśwarze z IX wieku oraz zespół w Khadżuraho z XI wieku

4. Świątynie drawidyjskie cechują duże kompleksy zwarte o prostokątnych dziedzińcach, do których prowadzą bramy, tzw. gopury. Najlepiej wykształcony i najczęściej występujący typ charakteryzuje się kwadratowym korpusem, do którego ścian zewnętrznych przylegają filary. Całość zaś przykrywa tarasowata piramida o kilku lub kilkunastu kondygnacjach, zwieńczona kopułą przypominającą stupę. Niekiedy świątynie są wykute w skale, ale wolnostojące o starannie opracowanych elewacjach, np. w Mahalibalipuram z VIII wieku. Inne mają formę schodkowej piramidy o kwadratowej podstawie np. Tańdżawur.

5. Wyodrębnia się także trzeci styl zwany wesara, obejmujący architekturę dynastii Calukjów. Jest to styl regionalny najlepiej rozwijający się w Majsurze i w sąsiednich regionach.. Jego cechą charakterystyczną jest połączenie tradycyjnego sanktuarium (wimany), ze świątynią wieżową. Plan świątyni, jej układ przestrzenny oraz przykrycie dachowe stanowią oryginalne rozwiązanie korzystające zarówno z tradycji północy jak i południa. Typowy układ takiej świątyni to kwadratowy lub prostokątny obszar świątynny z kompleksem budowli. Składają się nań trzy główne elementy: mandapa, przedsionek oraz sanktuarium, częstokroć każda z tych części bywa zwielokrotniona. Połączone w jeden blok wznoszą się zwykle na wspólnej platformie, co podkreśla ich wielkość. Usytuowane są pośrodku podwórca, w którego murach wewnętrznych znajduje się długi szereg kaplic z posągami bóstw. Np. w świątyni Kesawy w Somanthapuram jest tych kaplic aż 64. Ich plan ma często formę krzyża, a podstawa sanktuarium oraz budowli bocznych, tworzących rodzaj transeptu, opasana jest ciągiem regularnych występów, co w rzucie przypomina ośmioramienną gwiazdę. W świątyniach tych nastąpiło swoista połączenie dwóch zasadniczych typów konstrukcji dachowej średniowiecznych Indii: dachu wieżowego oraz dachu piramidowego.

6. Większe budowle świątynne oddzielone są murem od świeckiego świata. W głównej części budynku zazwyczaj na cokole znajduje się wizerunek bóstwa, któremu poświęcona jest dana świątynia. Sanktuarium poprzedza wspomniana mandapa , obszerne zadaszone pomieszczenie z kolumnami. Odwiedzający świątynię przez pewien czas przebywają właśnie tutaj. Stąd przechodzą do głównego sanktuarium. Duże świątynie mają kilka mandap przeznaczonych do różnych celów. Sale te są miejscem ceremonii religijnych, śpiewu, muzyki i tańca, przede wszystkim w dni świąteczne. Ponadto odbywają się tu dysputy religijne, recytacje świętych tekstów, inscenizacje historii mitologicznych. Liczne małe świątynie składają się tylko z jednego murowanego pomieszczenia, w którym zgodnie z wierzeniami żyje bóstwo. W większych budowlach na ogół ozdobione jest ono strzelistą wieżą.

7. W większych zespołach świątynnych na prawo przed cellą (głównym sanktuarium) znajduje się małe pomieszczenie, gdzie bóstwo jest wieczorem kładzione do snu, a rano budzone. Obok każdej większej świątyni znajduje się też kuchnia, w której przygotowywane jest pożywienie dla bóstwa, następnie rozdawane pielgrzymom. Zwyczajowo należy obejść świątynię zgodnie z ruchem wskazówek zegara. Jeśli w pobliżu świątyni nie ma naturalnego źródła wody, kopie się sztuczny zbiornik, gdyż woda niezbędna jest do celów rytualnych. Niektóre świątynie hinduistyczne pokryte są erotycznymi rzeźbami, które dla przedstawicieli kultury europejskiej mogą wydać się nieprzyzwoitymi.

8. Kompleks świątynny otoczony jest zwykle wysokim murem, którego blanki ozdobione są symbolami religijnymi. Od zewnętrznej strony jest on często pomalowany w czerwono – białe pasy. W południowych Indiach bramy świątynne zwieńczone są bardzo wysokimi i bogato zdobionymi wieżami.

9. Począwszy od XII wieku występuje w Indiach zjawisko powstawania miast – sanktuariów. Była to reakcja na groźbę najazdów muzułmanów, którzy w tym czasie zajęli już dużą część terytoriów na północy Indii. Cechą charakterystyczną tych miast sanktuariów była monumentalna brama z wieżą, zbudowana na planie kwadratu, przez którą wchodziło się do różnych zabudowań rozmieszczonych koncentrycznie, tworzących miasto. Charakterystyczne dla tych zespołów są „sale tysiącu kolumn”, przeznaczone dla mężczyzn. Do najbardziej znanych miast sanktuariów na południu kraju należą świątynie Minakshi w Madurze i Śrinangam w Tiruszczirapalli. Ich cechą jest stopniowe poszerzanie się przestrzeni zawsze od wejścia w kierunku centrum.

IV. Rzeźba i malarstwo hinduistyczna.

1. Kultura hinduistyczna przywiązywała ogromną wagę do sztuki rzeźbiarskiej. Wszystkie świątynie zarówno na północy jak i na południu kraju dekorowane były tak wewnątrz jak i na zewnątrz.

2. W sanktuariach i kaplicach znajdowały się kultowe posagi z kamienia lub brązu, a na dziedzińcach liczne pawilony dawały schronienie potężnym postaciom boskich zwierząt, takim jak Nankin – wierzchowiec Sziwy, ptak Garuda – wierzchowiec Wisznu czy dzik Wahara. Ta bogata twórczość zrodziła różne style, przeważnie przenikające się wzajemnie i rozwijające się w ramach wielkich nurtów ogólnej ewolucji sztuki hinduskiej. Wszędzie obowiązywała słynna zasada horror vacui. Zwraca więc uwagę kanon ikonograficzny, który prowadził do przeładowania dekoracyjnego. Kolejna jego cecha to zwielokrotnianie ramion a nawet głów niektórych bóstw z liczego panteonu hinduskiego.

3. Mimo wielu cech wspólnych, dostrzegana jest niewątpliwa odmienność stylów północnych i południowych. Pierwsze są bardziej dynamiczne, żywsze, nie unikają wyszukanych póz, podczas gdy drugie świadczą o umiarze i powściągliwości. Są to kompozycje niemal wyrachowane celujące w postawach spokojnych i zrównoważonych, nawet w ujęciach bardziej dynamicznych, jak np. w tańcu Sziwy. W obu częściach Indii szczyt rozwoju rzeźby hinduistycznej przypada na okres od X do XII wieku. W okresie późniejszym następuje stopniowy ich upadek. Na północy najpiękniejsze są style Bhubaneśwaru, Khadžuraho

i Konaraku. Na południu najpiękniejsze rzeźby znajdują się na zewnętrznych ścianach świątyni w Tańdziawurze i Ganiajkondaćolapuram..

4.Charakterystyczną cechą rzeźbionych postaci ludzkich w Indiach jest ich trójzgięcie, swoim kształtem przypominające literę S. Typowym atrybutem piękna kobiet hinduskich w rzeźbie są obfite piersi i szerokie biodra.

5.Z czasów średniowiecza indyjskiego zachowało się niewiele dzieł malarskich. Na połowę IX wieku datuje się sporo fragmentów malowideł ściennych, zwłaszcza w świątyniach wykutych w skałach. W pierwszej kolejności wymienić tu trzeba Adżantę, Tirumalajpuram i Sittannawasalu.

Bibliografia

1.*Historia sztuki świata*, tom VII, wyd. Muza, Warszawa 2000

2.Monika i Udo Tworuschka, *Religie świata. Hinduizm*, wyd. Agora, Warszawa 2009